

Ανέφαλα σκεπάσανε μεμιάς τον ουρανό. Ανέφαλα πη-
χτά, βαθύγκριζα, αδιαπέραστα, σούρνανε το 'να τ' άλ-
λο, ίδια τιτάνες και κύκλωπες. Βαριά τεράστια κορμιά που
σούρνανε, στριμώχγονταν, αγκομαχούσαν και φτιάχνανε τα
μπράτσα αγκαλιάσματα θανάτου, λες και οι αυχένες – ίδια
αυχένες ταύρου – λυγούσανε, ισιώνανε, αλυχτούσανε και γί-
νονταν τεράστιες ελαιογραφίες, γιγαντομαχίες, ίδιες μ' αυ-
τές που εμπνεύσανε φημισμένους ζωγράφους και γλύπτες.

Κεραυνοί σκίσανε τον τεράστιο καμβά στα δυο και στά-
λες χοντρές, σαν αμεγάλα καρύδια, άρχισαν να πέφτουν με
δύναμη στο λιποθυμισμένο χώμα. Έσμιγε η κορυζασμένη
γη με τον ουρανό και δεν μπορούσε να τους χωρίσει μήτε
θεός μήτε άνθρωπος. Αχνιστό το χώμα έσβηγε την κάψα
του κι ήλθε και μύρισε πρωτοβρόχι στη λάβα του Ιούλη.

Ανοιγόκλεισε ο Τεό τα ρουθούνια του. Συντονισμένα,
άγρια, ρουφούσε τη μυρουδιά του νεπαλιασμένου χώματος και
με μια κίνηση αργή αργή έτεινε το πρόσωπό του στον ουρανό
και όρθωσε τα χέρια του, σαν απειλή και σαν καλωσόρισμα,

ρουφώντας τη μυρουδιά μαζί με τις χοντροφτιαγμένες στάλες.

Θεόδουλος. Έτσι τον είπαν στην κολυμπήθρα, έτσι τον φώναζε κι η μάνα του κι ας ήταν ο μοναχογιός της. Έτσι τον φώναζε κι εκείνη, η Ανδρομάχη. Εκείνη με το καθαρό βλέμμα και τα μαλλιά που μύριζαν πικραμύγδαλο.

Θεόδουλο τον φώναζαν όλοι, μέχρι που η άλλη, η Εγγλέζα η Λίντζι, τον φώναζε «Τεό» και του κόλλησε το εγγλέζικο όνομα μαζί με την παρουσία της, σαν τατουάζ, για χρόνια και χρόνια.

Ανασάλεψε ο άντρας σαν μεθυσμένος – ίσως ήταν κιόλας μεθυσμένος από το αναπάντεχο σμίξιμο της γης με τον ουρανό. Ανασάλειψε και η ψυχή του, κλαψούρισε μακρόσυρτα, κι ήλθε ο άντρας και ξεστόμισε βόγγο μακρόσυρτο που 'γινε λέξεις, κι ακούστηκε ο βόγκος σ' όλο τον αμπελώνα που όριζε, κι ακόμη παρά έξω.

«Θεέ και διάολε, γιατί να 'ναι τόσο μικρή η ψυχή μου!»

Σκίρτησε ο αμπελώνας.

Ξεπέζεψε ο Νικήτας Φανουράς από το άλογο. Κατάμαυρο το άτι, ο ιδρώτας έκανε το τρίχωμά του να γυαλίζει, τους μυς του να διαγράφονται και τη ματιά του ακόμη πιο αιχμηρή απ' ό,τι ήταν. Αραβικό, σπάνια γενιά, του το 'χε στείλει ο Ισίδωρος, ο φίλος του από την Αίγυπτο, όπου εμπορευόταν μπαχαρικά. Ήτανε φίλοι καρδιακοί από μικρά παιδιά, πριν ο Ισίδωρος μπαρκάρει για νά βρει την τύχη του στην Αφρική.

Μια δρασκελιά έγινε γι' αυτόν το Λιβυκό στα δεκαοκτώ του χρόνια. Μπαρκάρισε σ' ένα σαπιοκάραβο, εκεί στη νότια ακτή, κι ύστερα από μέρες και μέρες μπάρκο, λιμάνι το λιμάνι ανά τη Μεσόγειο, έφτασε στο Κάιρο. Και στέριωσε εκεί.

Κράτησε τα γκέμια ο Νικήτας Φανουράς και το άλογο σήκωνε τα μπροστινά του πόδια στον αέρα και χλιμίντριζε, αγριεμένο ακόμη από την τρεχάλα, κι είχε την όμορφη κεφαλή του τεντωμένη μπροστά και ο τοξωτός του τράχηλος έσταζε ιδρώτα. Σήκωνε και κατέβαζε τα πόδια του, έτοιμο να ξανοιχτεί πάλι στη μεσημεριανή κάψα.

«Αργύρη, ξεσέλωσέ το, σκούπισέ το καλά και δώσ' του να πει νερό», είπε ο Νικήτας, ο αφέντης, στον μικρό υποτακτικό. «Τρέχει το άτιμο, τρέχει σαν τον αέρα!» είπε πάλι χαϊδεύοντας τη χαιτή του αλόγου με τρυφερότητα.

Ύστερα χτύπησε στο χώμα τ' άσπρα του στιβάνια, για να διώξει τη σκόνη, και ρώτησε τον Αργύρη που πάσχιζε να κάνει καλά το ξαναμμένο άτι:

«Είναι μέσα η κυρά σου; Ο Θεόδουλος γύρισε από την πόλη;»

Έβγαλε το κατάσπρο μαντίλι του από την τσέπη του μαύρου του γιλέκου και σκούπισε τον ιδρώτα από το ηλιοκαμένο του πρόσωπο. Ψηλός, μελαχρινός κι αγέρωχος, ίδια φτιαξιά με τον γιο του, μόνο που εκείνου τα μάτια, του γιου του, ήταν σαν το κάρβουνο μαύρα, αδιαπέραστα και φωτεινά μαζί, σαν δυο κομμάτια από γυαλιστερή μαύρη πέτρα.

Ο Νικήτας Φανουράς – κτηματίας μεγάλος, του ανήκε ό,τι

έβλεπε το μάτι κι ό,τι δεν έβλεπε, μέχρι τον ορίζοντα μακριά – προχώρησε προς τη βρύση, κοντά στην τετράγωνη στέρνα, και σκύβοντας πήρε με τη χούφτα του δροσερό νερό κι ήπιε. Ύστερα προχώρησε με μεγάλες δρασκειλιές προς τα σκαλοπάτια, που οδηγούσαν στην περίτεχνη εξώπορτα του σπιτιού που υψωνόταν μπροστά του. Σπίτι ασβεστοωμένο, με πολλές κάμαρες και κατώγια. Στα κατώγια φύλαγε τα κρασιά, κρασιά του αμπελώνα του, κρασιά παλιά, καινούργια, μεθυστικά, ανάλαφρα και γεμάτα, περίμεναν το χρόνο να τα ωριμάσει, σαν τις όμορφες γυναίκες που περιμένουν τον εραστή τους.

Πέρασε την εξώπορτα ο Νικήτας αθόρυβα. Αθόρυβα πέρασε και στη μεγάλη κάμαρα, στο χώρο υποδοχής – χώρος λιτός, που είχε κάτι βενετσιάνικο, κι όχι πάλι – και στάθηκε στη μέση του ανοιχτού παραθύρου με τη μεγάλη ορτανοσία, που φιγουράριζε άσπρη άσπρη στο φόντο του.

«Θεέ και κύριε, μου 'κοψες τη χολή!» αναφώνησε η κυρα-Ρήγη που εκτελούσε χρέη οικονόμου στο τεράστιο σπίτι. Είχε μπει στη μεγάλη κάμαρα από το εσωτερικό του σπιτιού κρατώντας μια καλαθούνα με σύκα και πήγαινε να τα αφήσει να στεγνώσουν στον ήλιο, στην μπροστινή βεράντα.

«Τι είναι, κυρα-Ρήγη, τι έπαθες; Κάνεις σαν να 'δες φάτσαμα».

«Αφέντη, μην μπαίνεις έτσι ακροπατώντας, γιατί τα γέρικα αυτιά μου δεν ακούνε καλά και δεν σε καλωσόρισα όπως πρέπει». Της άρεσε της κυρα-Ρήγης να τον λέει έτσι πού και πού, κι ας τον είχε μεγαλώσει σαν γιο της.

«Να μη με ξαναπείς αφέντη, κυρα-Ρήνη, γιατί μου κακοφαίνεται...»

«Όχι, όχι, γιε μου, να μην το ξαναπείς! Θα θες να πεις λίγο δροσερό νερό, να δροιστείς και να ξαποστάσεις. Έρχομαι, έρχομαι!» είπε και πήρε τον ίδιο δρόμο πίσω, για να υποδεχτεί τον Νικήτα όπως συνήθιζε να τον υποδέχεται.

«Κυρα-Ρήνη, συνέχισε τη δουλειά σου, μην αργήσουν τα σύκα να ξεραθούν και η τοικουδιά περιμένει!» είπε γελώντας ευχάριστα ο κτηματίας. «Είναι μέσα η Χριστίνα;»

«Μέσα είναι, γιε μου. Ήλθε ένα μπιλιέτο από το Φιρέντζε και η κυρά λέει πως θέλει μελέτη, πολλή μελέτη».

«Μπιλιέτο;» έσμιξε τα φρύδια του ερωτηματικά ο Νικήτας και προχώρησε στο εσωτερικό του σπιτιού.

Στο έμπα της πόρτας τον καλωσόρισε η κυρά, η όμορφη Χριστίνα. Τα μαύρα της μακριά μαλλιά τα 'χε δεμένα μ' ένα λιλά μαντίλι και κρατούσε μια επιστολή στα χέρια της.

Ο Φανουράς πλησίασε και, βάζοντας το χέρι του γύρω από τη λεπτή ακόμα μέση της, είπε:

«Τι είναι εκείνο το μαντάτο που κρατεί το λογισμό της όμορφης κυράς μου;»

«Νικήτα, δεν είναι ώρα για αστεία. Δεν μου το είπατε. Ούτε εσύ μου το 'πες ούτε ο Θεόδουλος!»

«Γύρισε ο Θεόδουλος; Για τα μπεντένια πήγε ή για να δει το μπάρκο του καπετάν Φρυσάρη;»

«Μην αλλάζεις την κουβέντα, Νικήτα. Δεν μου το είπατε, σαν να 'μουν καμιά μακρινή συγγένισσα... Τι είναι τούτο,

Νικήτα; Για πες μου, τι είναι τούτο; Δεν καταλαβαίνω τα λόγια του μπιλιέτου».

Έδωσε στον Νικήτα την επιστολή κι εκείνος την κράτησε αναστενάζοντας στο φως σαν να 'θελε να μαντέψει το περιεχόμενό της. Ύστερα, με αργές κινήσεις, άνοιξε το φάκελο κι έβγαλε ένα διπλωμένο χαρτί με σφραγίδες και βούλα. Μιλούσε τα ιταλικά σαν να 'ταν η δική του γλώσσα, διάβασε με μια γρήγορη ματιά όλο το κείμενο και μετά το ξαναδιάβασε αργά αργά, μ' ένα χαμόγελο να φωτίζει το πρόσωπό του.

«Τον δέχτηκαν, Χριστίνα, τον γιο μας στο Φιρέντζε, να γίνει αρχιτέκτονας!» είπε και το χαμόγελο ήταν τώρα πλατύ, ικανοποιημένο.

Η Χριστίνα σκυθρώπασε. Δεν φάνηκε να χαίρεται με τα μαντάτα.

«Θα φύγει... το αποφάσισε οριστικά λοιπόν... πότε; Για πόσο καιρό;» ρώτησε με μισοσβησμένη φωνή.

«Να περάσει πρώτα ο τρύγος κι ύστερα βλέπουμε. Θα μπαρκάρουμε μαζί για την Αγκόνα, αν το θέλει και ο ίδιος, κι ύστερα, αφού εγκατασταθεί, εγώ θα γυρίσω για τα κρασοστάφυλα».

«Μη μου λες αοριστίες, Νικήτα. Ο γιος μας θα μένει στο Φιρέντζε για πόσο... για πόσο καιρό;»

«Για όσο το αντέχει η καρδιά του, Χριστίνα...» είπε ο Νικήτας που πίστευε πως ο αρσενικός πρέπει να φύγει, να γυρίσει, να ζήσει και να δοκιμαστεί. Έτοιμος πρέπει να 'ναι ο αρσενικός, πίστευε ο Νικήτας, κι ύστερα να ρίξει άγκυρα, όταν

του το απαιτήσει ο νους και η καρδιά του, και να ριζώσει, έτσι θα 'ναι στερεή η ρίζα του.

«Νικήτα, ορκίσου μου, ορκίσου μου πως θα 'ναι λίγος ο καιρός, λίγα τα χρόνια, και πως ύστερα θα γυρίσει εδώ, στον τόπο του, να χτίσει το σπιτικό του».

«Ο χρόνος... τι είναι ο χρόνος, Χριστίνα; Μια αυταπάτη είναι. Περνά και δεν περνά, καταπώς το θέλουμε εμείς. Θα θεριέψει εκεί ο Θεόδουλος. Χριστίνα, έχε μου εμπιστοσύνη, δεν λέω αλαφράδες· και μην ξεχνάς πως είμαι ο πατέρας του και τον έχω μονάκριβο».

«Νικήτα, σε όλη μου τη ζωή είχες την πίστη μου, ποτέ δεν λόγιασα πως με καλοπιάνεις, μα τούτη τη φορά είναι η καρδιά μου μουδιασμένη, σαν να μου την τρυπούν με ψιλές ψιλές καρφίτσες».

«Χριστίνα, Χριστίνα, πρέπει κι εσύ να θεριέψεις μαζί με τον μοναχογιό σου. Η καρδιά έχει мүπόρηση όταν σταθεί σωστά ο λογισμός. Γιατί, τι το θες το παλικάρι; Όλη του τη ζωή να λογαριάζει το χώμα και τις κουρμούλες; Άσ' το να αντρωθεί, Χριστίνα, κι ύστερα εσύ η ίδια θα το καμαρώνεις, σαν το μεγαλύτερο θάμα του κόσμου». Της πήρε τα χέρια και τα κράτησε γερά. «Έτσι είναι, Χριστίνα, ξεχνάς τα δικά μας;»

Αλυχτούσε σαν το λυσσασμένο σκυλί ο Νικήτας μέχρι να μπαρκάει για τη Βενετοιά και την Αλεξάνδρεια. Τότε του 'λεγε η Χριστίνα «Πήγαινε, Νικήτα, όπου σε καλεί η μοίρα σου»· κι εκείνος, με φτερά στα πόδια και την καρδιά του να σέρνεται πίσω στις θύμησες, έφυγε.

Μετά, σα γύρισε, ήταν ήρεμος και χορτασμένος, γιατί είχανε δει τα μάτια του εικόνες, είχανε κορεστεί οι αισθήσεις του και ο νους του ήτανε σαν την ήρεμη θάλασσα, που σηκώνει στα νερά της εκατοντάδες πλεούμενα. Κι ήλθε, έστησε το βιος του, τη φαμίλια του, κι ήτανε παραγιός στα παλιά, δεν ήτανε κανένας άρχος.

Έτσι μερεύει ο λογισμός του ανθρώπου, έτσι μερεύουν οι αισθήσεις, όταν τα πας στα όρια κι αναγνωρίσεις τις δυνάμεις σου. Αν δεν γνωρίσεις την αντοχή σου, αλυχτάς, βασανίζεσαι και θαλασσοδέρνεσαι, κι ας πέφτεις με το γιόμα να κοιμηθείς. Θαλασσοδέρνεται η ψυχή σου, κι ας είναι αφοσιωμένη στη δούλεψη και στη φαμίλια σου, πιο πολύ και από το υποταξιαρικό κουλούκι.

«Ξεχνάς τα δικά μας;» επανέλαβε ο Νικήτας και την κοίταξε ήρεμα και με ένταση μαζί.

Τα μαύρα μάτια της Χριστίνας σαν να ημέρευαν λίγο, σαν να γαλήνευσε η αγωνία της. Κράτησε τα χέρια του συντρόφου της κι ύστερα γλυκά, τρυφερά τού είπε:

«Θα σ' αφογκραστώ, Νικήτα, για να δω τον γιο μας ν' αντρώνεται...»

Μια αναταραχή τούς έκοψε την κουβέντα. Χλιμίντρισμα ακούστηκε αφερό και το άτι του Θεόδουλου πλησίασε τόσο, που άγγιξε σχεδόν τα σκαλοπάτια της εισόδου. Βγήκαν να τον υποδεχτούν μάνα και κύρης.

Ένα παλικάρι, ατίθασο σαν το πιο παράτολμο άτι, ξεπέζεψε μ' ένα σάλτο. Το μούτρο του όμορφο, ηλιοκαμένο κι

ήρεμο, μα και με μια ταραχή. Έτσι, δική του ταραχή, χωρίς συγκεκριμένο λόγο. Το βλέμμα του πήδησε μια στη μάνα και μια στον κύρη.

«Μπάρκαρε ο καπετάν Φρυσάρης, πάει για την Κόρσικα κι ύστερα θα κατέβει, θα τραβήξει γι' Αλεξάνδρεια. Μα τι γίνεται, πού τρέχει ο λογισμός σας; Ούτε χαϊδολογήματα ούτε καλήν εσπέρα...»

Έτρεξε η μάνα κι έκλεισε το χέρι του σφιχτά μέσα στα δικά της. Αψηλό το παλικάρι, έσκυψε και της έδωσε ένα φιλί πεταχτό στο μέτωπο κι ύστερα, πάλι μ' έναν πήδο, βρέθηκε δίπλα στο άλογο, να το ξεσελώσει και να του σκουπίσει την ιδρωμένη πλάτη.

Ο Αργύρης, ο παραγιός, ήλθε στο μεταξύ, προχώρησε προς το μέρος του μ' ένα στεγνό πανί να το σκουπίσει κι ύστερα με μια βούρτσα να στρώσει το τρίχωμα τ' αλόγου.

«Θεόδουλε, άσε το άτι κι έλα να τα πούμε. Έλα, ώρα για μια τοικουδιά...» του είπε ο πατέρας του και γυρίζοντας μπήκε στο σπίτι. «Κυρα-Ρήνη, μια τοικουδιά να 'φερνες, θα ήσουν η πρώτη κυρά του κόσμου!» φώναξε ο Νικήτας και πήγε στη σάλα. Ακούμπησε το φάκελο στο γωνιακό τραπέζι και με τα χέρια πίσω από τον αυχένα περίμενε τον γιο του.

Μπήκε και η Χριστίνα κοιτάζοντας ερωτηματικά, αλαφροπάτητη, κι ύστερα από ένα δυο λεπτά μπήκε κι ο Θεόδουλος, σκουπίζοντας μ' ένα μαντίλι τον ιδρωμένο του λαιμό.

«Μια τοικουδιά την ήθελα κι εγώ σαν τον κουζουλό!» είπε και κάθισε με ορθή την πλάτη στην καρέκλα, δίπλα στην ορ-

τανσία. Με το χέρι του ανακάτεψε το λουλούδι και γυρίζοντας στη μάνα του είπε «Σα μισέψω κάποτε, μάνα, τούτο δω το λουλούδι θα σκέφτομαι...» κι έκλεισε πονηρά το μάτι στον πατέρα του.

Η Χριστίνα, που την είχε κιόλας στοιχειώσει ο μισεμός, αναταράχτηκε. «Ήλθε η επιστολή, ήλθε η επιστολή από το Φιρέντζε», είπε με μισοσβησμένη φωνή.

«Και γιατί δεν μου το μολογάτε, για να τη δω, τι λέει;» αναπήδησε ο Θεόδουλος.

Ο Νικήτας πήρε την επιστολή και την απόθεσε στο χέρι του Θεόδουλου που είχε τεντωθεί με αδημονία. Άνοιξε την επιστολή ο Θεόδουλος, τα μάτια του τρέχανε πέρα δώθε στις γραμμές βιαστικά και, τελειώνοντάς τη, γύρισε, κοίταξε τους δυο του γονείς κι είπε «Δεν ξέρω, μάνα, αν είναι το λουλούδι που θα σκέφτομαι, τώρα που έφτασε ο μισεμός. Φιρέντζε, Φιρέντζε, η πόλη της τέχνης! Θα μου λείψεις, μάνα, κι εσύ, πατέρα...» κι είχε μια συγκίνηση στη φωνή το δεκαοκτάχρονο παλικάρι. «Πατέρα, θα σας κάνω περήφανους, θα φτιάξω κτίρια ηλιόλουστα και έμορφα σαν το ανάκτορο της Κνωσού· γιατί, πατέρα, το 'χω στο αίμα μου. Εσύ μου έλεγες να παίζω πόλεμο κι εγώ σπιτάκια έχτιζα. Πατέρα, θυμάσαι τότε που χανόμουν κάτω από τις κουρμούλες κι έριχνα νερό, έφτιαχνα λάσπη, πηλό, κι έχτιζα πόλεις μ' οχυρώματα και σπίτια με ταρατσες που τις έβλεπε ο ήλιος; Ύστερα έφτιαχνα και μέγαρα, κι έλεγα: "Για τις υπηρεσίες και το τελωνείο που είναι στο λιμάνι". Τότε μου 'λεγες, πατέρα, ότι το φτιάχνω ίδιο κι

απαράλλαχτο· ενώ εσύ, μάνα, μου 'λεγες πως θα με τουφεκίσει κανένας κυνηγός, θα με περάσει για λαγό, έτσι που ανασάλευα κάτω από τις κουρμούλες...»

«Κι όταν σου 'λεγα να πάμε να κυνηγήσουμε λαγούς και πέρδικες, εσύ μου έλεγες πως είναι ζωντανά και δεν κάνει να τα ξεπαστρεύουμε. Κι εγώ θαύμαζα τα κτίσματά σου, μα έλεγα πως ο άντρας πρέπει να μπορεί να κουβαλήσει κυνήγι στο σπίτι, καταπώς κάναν οι πρωτόγονοι, γιατί αυτοί πρώτοι νιώσανε τη ζωή και τις χρείες της», συνέχισε τις θύμησες ο πατέρας.

«Αρχιτέκτονας θέλω να γίνω, πατέρα, αρχιτέκτονας. Και θά'ρθω δω να οικοδομήσω, όχι στην πρωτεύουσα, δεν είναι για μένα. Εγώ θέλω τον αέρα της Κνωσού και τη μυρουδιά από τις κουρμούλες· εκεί όπου με βύζαξες πρώτη φορά, μάνα...»

Μιλούσε ο Θεόδουλος κι είχαν τα μάτια του τέτοιο ξαναμμό, που κι αυτή η μάνα σκέφτηκε πως δεν πρέπει να του μαυρίσει τα ονειράτα με αντιρρήσεις κι έγνοιες, να μην του κατασταλάξει στην ψυχή ενοχές για το μισεμό του.

«Έλα, Θεόδουλε, υποσχέσου μου πως θα μου γράφεις όλα τα μαντάτα σου – και τα καλά και τα κακά – και πως θα 'σαι συνετός και μυαλωμένος εκεί στην ξένη γη».

«Συνετό γιο μεγάλωσες, μάνα, συνετός θα μείνει· μόνο που σκιρτά η καρδιά μου να γνωρίσω το σύμπαν...»

Έφερε εκείνη την ώρα η κυρα-Ρήνη την τοικουδιά, την άφησε στο τραπέζι μ' ένα πιατάκι σούκα ξερά, περσινά. «Άντε, σώνονται κι αυτά, όπου να 'ναι θα 'χουμε τα καινούργια», είπε.

Η κυρα-Ρήνη ήταν σαν γιαγιά του Θεόδουλου. Δεν είχε γνωρίσει ο Θεόδουλος γιαγιάδες και παππούδες. Ούτε ο Νικήτας γονείς.

Λέγανε πως ο Νικήτας ήταν από διαλυμένο σπίτι, άλλοι λέγανε πως οι γονείς του κακόπεσαν κι άλλοι πως ήταν μπάσταρδο μιας πλούσιας μετρέσας στη Χώρα. Η αλήθεια είναι πως ο Νικήτας, από τότε που θυμόταν τον εαυτό του, τον θυμόταν στη δούλεψη. Θυμόταν παλιά, πολύ παλιά, κάτι κρεβάτια σ' ένα θάλαμο – θα 'ταν το ίδρυμα που 'λεγαν κάποιιοι – κι ύστερα θυμόταν, μικρό παιδί, πως έπρεπε να πάει στη δούλεψη του μπαρμπα-Χολέβα, πρωτοάρχοντα του τόπου.

Μεγάλος γαιοκτήμονας ο Χολέβας. Είχε αμπελώνες κι αμπελώνες. Στρέμματα πολλά από κληρονομιά, μα και όταν η ασθένεια της φυλλοξήρας κατέστρεψε σχεδόν τη γαλλική αμπελοκαλλιέργεια, ο Χολέβας φύτεψε κι άλλα κι άλλα στρέμματα. Ήταν χρυσή εποχή για τη σταφίδα* στην Ελλάδα, χρυσή εποχή γι' αυτόν και γι' άλλους πολλούς, μα πιο πολύ γι' αυτόν που 'χε τα περισσότερα στρέμματα.

* Η Γαλλία, ο βασικός ανταγωνιστής της ελληνικής σταφίδας στο διεθνές εμπόριο, υποχώρησε μετά το 1878, όταν οι καλλιέργειές της προσβλήθηκαν από την ασθένεια της φυλλοξήρας. Άρχισε τότε η χρυσή εποχή για την παραγωγή και το εμπόριο της ελληνικής σταφίδας, η οποία κράτησε μέχρι το 1893, οπότε η Γαλλία ανέβασε πάλι την εθνική της παραγωγή και επανήλθε στη διεθνή αγορά, ενώ ο ελληνικός αγροτικός χώρος και το εμπόριο του προϊόντος υπέστησαν σοβαρό πλήγμα.

Από τότε κι από πιο πριν λέγανε πως αγάπαγε εκείνη την πολύφερνη μετρέσα. Λέγανε πως είχε σχέσεις μαζί της και πως ο Νικήτας ήταν γιος του, χωρίς στεφάνι και χωρίς όνομα· πως παλιά η μετρέσα ήταν αρχοντοπούλα, μα δεν είχε μυαλό, ήταν πολύ ζωηρή, και πως ο κύρης της την έδωξε από το σπίτι και την αποκλήρωσε. Εκείνη, συνηθισμένη στις ανέσεις, έπεσε σιγά σιγά στο βούρκο, μέχρι που γνώρισε τον Χολέβα. Τους συντηρούσε αυτός – εκείνη και το παιδί που γέννησε. Μα αργότερα η μετρέσα έδωσε το παιδί σε κάποιο ίδρυμα. Πολύ νέα τη βρήκε η φυματίωση· τότε, λίγο πριν πεθάνει, πήρε ο Χολέβας το παιδί παραγιό του. Βέβαια δεν του 'δωσε ποτέ το όνομά του, για να μην πέσει η υπόληψή του στα μάτια των συγχωριανών του.

Αυτά τα λέγανε οι κακές γλώσσες, οι κυράδες στα κουτσομπολιά τους, και μπορεί να 'ταν αλήθεια, μπορεί και όχι.

Πάντως ο Χολέβας είχε αδυναμία στον παραγιό του, τον Νικήτα· τον πονούσε και τον άντρεψε, κι ας ήταν συχνά σκληρός σαν ατσάλι μαζί του.

Εκεί, στα χτήματα, θυμάται ο Νικήτας τον εαυτό του να φορτώνει και να ξεφορτώνει κανισκάρια, να σκάβει και να κλαδεύει. Μάνα δεν είδε ποτέ του, καμιά γυναίκα δεν τον είπε γιο της. Ο Χολέβας στα ήρεμά του τον έλεγε πού και πού, κι ο Νικήτας ευφραίνόταν κι ας ήξερε πως όσα λέγανε ήταν κατακριτέα.

Ύστερα ο Νικήτας, παλικαράκι, που 'νιωσε το σκίρτημα της καρδιάς του, γνώρισε τη Χριστίνα. Μικρό, άπραγο,

άμαθο κορίτσι, που δούλευε στα χτήματα του Χολέβα τις πιο πολλές μέρες του χρόνου και, όταν δεν δούλευε στα χτήματα, έκανε την μπουγάδα και τα χοντρά συγυρίσματα του γέρου.

Γεροντοπαλικάρο αυτός, μπορεί και παντρεμένος σε ξένη γη ή πάντα δοσμένος στην όμορφη μετρέσα, δεν είχε χρόνο για πάστρες και τέτοια. Οι γυναίκες που 'χε στη δούλεψή του έτσι κι αλλιώς του μαντάρανε τις κάλτσες και τα σώβρακα, γιατί ήταν και τσιγκούνης ο διαολεμένος γέρος.

Τον άντρωσε πάντως τον Νικήτα και του 'λεγε ορμηνέματα και κουβέντες που ήταν σοφές ώρες ώρες. Καταλάβαινε και το αίσθημα που είχε για τη Χριστίνα το παλικαρόπουλο και δεν του έμπαινε εμπόδιο, μόνο κανόνιζε να τον στέλνει να επιβλέπει στο χτήμα όπου ήταν η Χριστίνα, γιατί σιγά σιγά τον είχε κάνει και επιστάτη. Ήταν άξιος και διαόλου κάλτσα ο Νικήτας, τα είχε και καλά με όλους τους δουλευτάδες.

Οι Τούρκοι σέβονταν τον Χολέβα, δεν τον πειράζανε. Είχε δεκάδες δουλευτάδες στη δούλεψή του, ανθρώπους χωρίς μοίρα στον ήλιο, μια και δεν είχαν ούτε σπιθαμή γης δική τους. Δέχονταν όλοι τη θέληση του Νικήτα, λες κι από σπόρο είχε ταλέντο να είναι αφεντικό και όλοι να τον υπακούν και να τον υπολογίζουν.

Τον έτρωγε όμως το σαράκι του φευγιού, κι ας ήθελε να νιώσει τον Χολέβα γονιό του. Δεν του έδινε κι ο γέρος περιθώρια, δεν είχε τα κότσια να διώξει τη ρετσινιά του μπά-

σταρδου από το παιδί, γιατί η μάνα του, μια σκατόκαρδη γριά, δεν έδινε τη συγκατάθεσή της να παντρευτεί ο γιος της τη μετρέσα.

Μια μέρα, που η μετρέσα ήλθε στο χωριό μ' ένα αμάξι που το σέρνανε δυο πεντακάθαρα άλογα, η γριά την έδωξε κακήν κακώς με φωνές και με κατάρες. Ο Χολέβας έμπασε με το ζόρι μέσα τη γριά κι έκανε τρεις μέρες να πατήσει στο καφενείο και να κατεβεί στη Χώρα ή στα χτήματα. Λένε πως τρεις μέρες έπινε τοικουδιά κι ήταν ολομέθυστος, τόσο πολύ που η γριά κάργια, η μάνα του, σουύθηκε και κρύφτηκε στην κάμαρά της και δεν τόλμησε μήτε το στόμα της ν' ανοίξει.

Εκεί, στον καβγά, πρόλαβε ο Νικήτας και είδε τη μετρέσα, μαύρα μαλλιά και μαύρα μάτια, μάτια αγέρωχα, διαπεραστικά. Έτσι του καρφώθηκαν αυτά τα μάτια κι από τότε άλλοτε τα 'φερνε στο νου του και άλλοτε ένιωθε πως είχαν τα ίδια μάτια, μα πάλι έδωχνε τέτοιους λογισμούς από το μυαλό του, γιατί κάτι τον τοιμπούσε όταν τα σκεφτόταν, και ξαναγύριζε στην οικογενειακή του θαλπωρή, δηλαδή γύριζε στη σκέψη πως και τα μπάσταρδα έχουν μοίρα.

Ύστερα, όταν είδε την όμορφη Χριστίνα με τα κατάμαυρα μάτια, παρηγορήθηκε. Δεν τον ξεχώρισε αυτή για το κουσούρι του και του 'δινε δύναμη με τα μάτια της, του 'λεγε πως ο κόσμος ήταν δικός του, κι ας μη γνώρισε πατέρα και μάνα.

Το πίστεψε ο Νικήτας, το είχε πιστέψει από τότε που

προσπαθούσε να στρώσει το κρεβάτι του σ' εκείνον το θάλαμο, πίστεψε πως θα γνωρίσει όλο τον κόσμο και πως θα κάνει γιο με όνομα. Έτσι, μια μέρα, σπαράζοντας την καρδιά της Χριστίνας, μα νιώθοντας και την πίστη που είχε η κοπέλα στο πρόσωπό του, έφυγε.

Έφυγε ένα πρωί. Δεκαεννιά χρονών μπάρκαρα για Ιταλία μ' ένα χιλιομπαλωμένο ιστιοφόρο, που μετέφερε σταφίδα πρώτης ποιότητας στη διπλανή Ιταλία. Μπήκε μούτσος στο καράβι κι άφησε πίσω του τον Χολέβα, που παράδοξα δεν τον αποπήρε, μόνο του 'δωσε είκοσι χρυσές λίρες και μια χαϊδευτική σφαλιάρα στο σβέρκο λέγοντας «Άντε, να προκόψεις και να θυμάσαι τον γέρο σου...» κι ήταν έτσι σαν να του έδινε την ευχή του. Άφησε και τη Χριστίνα, δεκάξι χρονών κορίτσι. Μπήκε μούτσος στο καράβι, με το κομπόδεμα σφιχτά δεμένο στον κόρφο του, σ' ένα υφασμάτινο πουγκί που το 'φτιαξε και το 'ραψε μόνος του, γιατί εκείνος μόνος του μάνταρε τα σώβρακα και τα ρούχα του, κι ήξερε να ράβει.

Μπήκε στο καράβι, ιστιοφόρο παλιό· ο καπετάνιος, Κοκκίνο-Μακρή τον έλεγαν, του συμπεριφέρθηκε με καλοσύνη. Έτριβε και σφουγγαρίζε ο Νικήτας το κατάστρωμα κι ύστερα έπαιρνε το βιβλίο εκείνο που κουβαλούσε σαν προίκα από μικρό παιδί, δίχως να ξέρει κι ο ίδιος πού το βρήκε. *Πλάτωνος Πολιτεία* έγραφε στο μισοφαγωμένο εξώφυλλό του κι ο Νικήτας θαρούσε στην αρχή, τότε που με το ζόρι διάβαζε τις αράδες, πως μιλούσε για μια πολιτεία που υπήρχε πάνω εκεί, κατά τη Βενετοιά.